

Dođru bilgi doğru kaynaktan alınır...

103 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ

(H. 1102-1107 / M. 1691-1695)

Neşre Hazırlayanlar
İlhan GÖK – Ersin KIRCA

ÇAMLIÇA

İstanbul 2016

TAKDİM

Dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı Devleti'nin başarısının altında yatan sebep, askerî gücünün yanında iyi bir bürokrasiye ve devlet yönetme felsefesine sahip olmasıdır. Bu felsefenin uygulanmaya konduğu en mühim merci devlet yönetiminin en üstünde yer alan Divan-ı Hümayun'dur. Divan'da devletin siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî sorunları görüşülürdü. Görüşmelerde alınan kararlar İstanbul ve taşradaki yöneticilere fermanlar gönderilmek suretiyle tebliğ edilirdi. Gönderilen fermanların bir sureti Divan-ı Hümayun kaleminde Mühimme defterleri adı verilen defterlere kaydedilirdi.

Elimizde bulunan mühimme defterleri 1553'ten itibaren yaklaşık üç asırlık bir zaman dilimini kapsamakta ve birçok ülkenin tarihinde bulunmayan kültür ve tarih zenginliğini ihtiva etmektedir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde parçalarla birlikte 300 civarında mühimme defteri bulunmaktadır.

Bu defterler, sâdir oldukları divanlar bakımından mühimme, rikab mühimmesi ve ordu mühimmesi gibi isimler almıştır. İlhan Gök ve Ersin Kırca tarafından hazırlanan elinizdeki eser bir rikab mühimmesidir. Rikab mühimmelerine sadrazamın sefer veya başka bir sebeple payitahttan ayrılırken yerine vekil olarak bıraktığı rikab kaymakamı veya sadaret kaymakamı denilen görevli başkanlığında toplanan divanda alınan kararlar kaydedilirdi.

Gök ve Kırca tarafından hazırlanan bu çalışmada, Haziran 1691-Aralık 1695 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden 103 numaralı Mühimme Defteri neşredilmektedir. II. Viyana Kuşatması sonrasındaki bozgun yıllarında ordu seferde iken İstanbul'da bulunan sadaret kaymakamı başkanlığında toplanan divanda alınan kararları ihtiva eden bu defterde askerî konular başta olmak üzere, İstanbul ve Marmara havzası ağırlıklı olarak, imparatorluğun birçok bölgesine dair sosyo-ekonomik konulu hükümler mevcuttur. Bu minvalde "Büyük Türk Savaşları" olarak adlandırılan ve hakikaten bir kriz dönemini ifade eden böylesine sıkıntılı bir devrin en önemli kaynaklarından biri, hiç şüphesiz elinizdeki çalışmadır. Bu çalışmada Osmanlı idarecilerinin, imparatorluğun en büyük krizlerinden birinde sıkıntıları nasıl çözüme kavuşturmaya

çalışıklarına dair ipuçları bulunmaktadır. Bunun yanında yine bu çalışmada “Uzun Türk Savaşları”nın sosyal ve iktisadî sonuçlarına dair de önemli veriler mevcuttur.

Şüphesiz ki İlhan GÖK ve Ersin KIRCA tarafından hazırlanan bu çalışma Osmanlı tarihi araştırmaları için her zaman kullanılacak ana kaynaktır. Çalışmada tıpkıbasımın yer alması ve indeks bölümünün bulunması araştırmacıların işini kolaylaştırıp, eseri daha da değerli kılmıştır. Genç tarihçi arkadaşlarımı ve yayınevini bu önemli yayınları vesilesiyle tebrik ediyorum.

Prof. Dr. Erhan AFYONCU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9

I. BÖLÜM

DEFTERDEKİ HÜKÜMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	15
Asker Toplanması ile İlgili Hükümler	15
Askerî Mühimmat Tedariki ile İlgili Hükümler.....	28
Tersane ve Donanma ile İlgili Hükümler.....	32
Vergi ve Gümrük ile İlgili Hükümler	39
Zahire ile İlgili Hükümler	49
Yiyecek ve Yakacak Maddelerinin Temini ile İlgili Hükümler	53
Esnaf ile İlgili Hükümler.....	57
Ulaştırma ve Menzillerle İlgili Hükümler.....	61
Suç ve Cezalar ile İlgili Hükümler.....	65
Esirler ile İlgili Hükümler	76
Vakıflarla İlgili Hükümler	78
Diğer Hükümler	81

II. BÖLÜM

METİN.....	83
BİBLİYOGRAFYA	344
DİZİN.....	345
TIPKIBASIM.....	375

ÖNSÖZ

Devletler kılıç ile fethedilip kalem ile yönetilirdi. Sadece kılıç gücüne dayanan Moğol ve Timur İmparatorluğu gibi devletler varlıklarını uzun süre devam ettiremediler. Tarih boyunca kurulan üç büyük imparatorluktan biri olan ve altı yüz yıldan fazla hüküm süren Osmanlı Devleti çok çeşitli milletleri bir arada yaşatmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu başarısının altında yatan sebep askerî gücünün yanında iyi bir bürokrasi ve devlet yönetim sistemine sahip olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin yönetildiği en üst merci Divan-ı Hümayun'dur. Mühimme Defterleri ise Divan-ı Hümayun'dan İstanbul ve taşradaki yöneticilere gönderilen emirlerin bir suretinin kaydedildiği defterlerdir. XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren düzenli olarak tutulan bu defterler Osmanlı devlet yönetimi hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardır.

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Divan-ı Hümayun veziriazamların başkanlığı altında toplanmıştır. Veziriazamlar bazı dönemlerde *serdâr-ı ekrem* unvanıyla ordunun başında seferde veya padişahla beraber Edirne'de bulunurlardı. Divan-ı Hümayun üyeleri de sadrazamla birlikte bulunur ve yine sadrazam başkanlığında toplanıp kararlar alırlardı. Bu dönemlerde İstanbul'da veziriazamın vekili sıfatıyla Kaymakam Paşa denen bir görevli bulunurdu. Bu kişiye İstanbul kaymakamı, sadaret kaymakamı veya rikâb kaymakamı da denirdi. İstanbul kaymakamının başkanlığında da bir divan toplanır ve bu divanlardan çıkan kararların bir sureti yine defterlere kaydedilirdi. Bu defterlere *Rikâb Mühimmesi* denmektedir. Rikâb Mühimmeleri de şekil olarak normal Mühimme Defterleri gibi olup bu defterlerde daha çok Anadolu, İstanbul ve Marmara bölgesindeki yöneticilere yazılan hükümler yer almaktadır.

103 Numaralı Mühimme Defteri Haziran 1691-Aralık 1695 tarihleri arasında kapsayan bir *Rikâb Mühimmesidir*. Defterin ait olduğu yıllar II. Viyana Kuşatması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile savaş halinde olduğu yıllardır. Bu nedenle defterde asker ve mühimmat sevki, tersane ve tophane için gerekli malzemenin tedarik ve nakli ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bununla beraber İstanbul'un zahire, et ve odun ihtiyacının karşılanması, İstanbul'daki bazı fırınlar ve pişirilen ekmek cinsleri, Güney

Marmara'daki kazalardan Ege adalarına zahire nakli, Mısır, Suriye ve Anadolu vilayetlerinden toplanan vergi türleri ve bu vergilerin harcanacağı kalemler, ulaştırma, menziller ve vakıflarla ilgili hükümler, esirlerin durumu, Anadolu'da işlenen suçlar ve suçlulara verilen cezalar gibi sosyal konulara ait hükümler daha fazla yer almaktadır.

Bu eser bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmında Mühimme Defterleri ve II. Viyana Kuşatması sonrasında Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Eserin I. Bölüm'ünde defterde yer alan hükümler konu başlıklarına ayrılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme kısmı defterin özü olacak şekilde hazırlanmıştır. Sadece değerlendirme bölümünü okuyan bir kişi bütün defteri okumuş gibi bilgi sahibi olacaktır. Değerlendirme kısmında defterdeki bütün hükümler derli toplu olarak bir arada verilmiştir. Bazı yerlerde tablolar hazırlanmıştır. Mesela toplanan vergilerin cinsi, nerelerden ne kadar vergi alındığı ve nerelere harcanacağı, tersane için nerelerden hangi malzemeler tedarik olunacağı, hangi suç işleyenlere ne tür ceza verildiği ve nerelerde kalebent olundukları gibi hususlar tablolarda gösterilmiştir. II. Bölüm'de ise metnin transkripsiyonu yer almaktadır. Eserin sonundaki indeks bir tarih araştırmacısının ihtiyaç duyduğu ıstılah ve kavramlar göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın XVII. Yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ve devlet yönetimi konularında araştırma yapan ve yapacak olan tarihçiler için bir kaynak eser olmasını temenni ederiz. Öncelikle lisans yıllarından itibaren bizim yetişmemizde önemli bir rol oynayan, kişiliği ve akademisyenliği ile bizlere her zaman örnek olan sayın hocamız Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya, eserin tahihinde yardımını esirgemeyen sayın Yılmaz Karaca'ya, bizlere huzurlu bir çalışma ortamı sunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi yönetici ve personeline ve eserin neşrini üstlenen Çamlıca Basım Yayın'ın değerli çalışanlarına şükranlarımızı sunarız.

İlhan Gök – Ersin Kırca
İstanbul 2016